
ÓKOR

Állatáldozatok az ókori Mediterráneumban

Négy rész, tizennégy tanulmány az antik Mediterráneum állatáldozati gyakorlatáról egy könyvben. A kötetet *Várhelyi Zsuzsanna* és *Jennifer Wright Knust* szerkesztette, és a téma meglehetősen átfogó jellege miatt korlátozták a tárgyalt időszakot, ezért a tanulmányok kizárólag a hellénisztikus kor utolsó időszakára, valamint a Római Birodalom idejére korlátozódnak. A cél az „áldozat” kategóriájának vizsgálata, annak minden oldalával együtt, vagyis az áldozat formája, elmélete és vizsgálati módszerei állnak a középpontban.

Az utóbbi évtizedek kutatásai számos új eredménnyel gazdagították a tudományt, ezért szükségessé vált olyan tanulmánykötet megjelentetése, amely akár tisztázhat is régóta vitatott kérdéseket.

Az biztosnak látszik, hogy az áldozatok jelentése jóval sokrétűbb annál, minthogy egyszerűen csak véres cselekménynek tekintsük őket. Az állatáldozatokon kívül természetesen helyet kapott a kötetben az emberáldozat kérdése és a rituális gyilkosságok elemzése is.

A könyv kimondott célja, hogy meghaladja azt a felfogást, miszerint az ókori áldozat valamiféle agresszió vagy primitív kényszer eredménye. Éppen ezért az áldozat új definícióját adják meg a szerkesztők, hiszen *Folkert Van Straten* alapján az áldozat fogalmára inkább úgy kellene tekintenünk, mint valami olyasmire, aminek a jelentése állandóan változik attól függően, hogy melyik rétegét vizsgáljuk, és ideje leszámolni azzal a felfogással, amely statikus kategóriákban gondolkodik.

Az áldozat szimbolikus, metaforikus tartalma az antik világban széles körben ismert volt. Ezen még az sem változtatott, hogy a kereszténység hatalomra kerülésével az ősi áldozatokat betiltották, ugyanakkor számos rítust kissé átalakítva átvettek. A kereszténység úgy határozta meg önmagát, hogy vér nélküli áldozatai vannak, vagyis az áldozat megmarad, csak más formában. Ez persze nem jelentette azt, hogy az ókorban ne lettek volna olyan kultuszok, amelyekből hiányoztak a véres áldozatok.

A XIX. században az a nézet járta, hogy koruk vallása fejlődésnek tekinthető az ősi pogány, zsidó és keresztény gyakorlathoz képest, és a régi

áldozatokat egyértelműen „primitívnek” tartották. Egészen odáig mentek, hogy a széles körben elterjedt nézet szerint az ókori áldozat lényege az volna, vagyis a primitív emberek azért áldoznak, hogy az istenség ezért valamivel megjutalmazza őket. Ettől a ponttól indul a bevezetés tudománytörténeti áttekintése, amelyben sorra veszik a XIX–XX. század folyamán az áldozat értelmezéséről született jelentősebb elméleteket, kiemelve a kérdés pszichológiai vetületét is, valamint az erőszak problematikáját, amely a huszadik század gondolkodásában bizonyos mértékben feltétlenül kapcsolódott az áldozathoz. Nyilvánvaló, hogy ez a felfogás az antik vallások áldozati szokásaira egyértelműen úgy tekint, mint amelyet természetes módon haladott meg az új vallás. Így jutunk el az utóbbi évtizedekhez, amelyek során egyértelműen amellet érvelnek a kutatók, hogy a régi felfogás tarthatatlan, és az erőszak felőli megközelítést felváltotta a szakrális jelentés oldaláról közelítő álláspont.

Ebbe éppúgy beletartozik a véres áldozatok élelmezésre gyakorolt hatásának vizsgálata, mint a férfiak és a nők szerepének bemutatása az áldozatok során, a zsidó és a római vallás áldozatainak jellegzetességei. Természetesen a keresztény áldozat is szóba kerül, hiszen a keresztények között nem volt ritka a mártírium, azaz önmaguk „feláldozása”, vagyis nyilvánvalóan kilépve az áldozó szerepéből az áldozatét öltötték magukra.

A kötet szerkesztői négy részre osztják a tanulmányokat. Az első rész célja az áldozat elméleti kérdéseinek a tisztázása. Itt olyan írások kaptak helyet, amelyek egyiptomi, zsidó és görög-római összefüggésben igyekeznek választ találni arra a kérdésre, hogyan viszonyultak e kultúrák az állatáldozathoz és főleg az állat leöléséhez. A tanulmányok között érdekes például *Daniel Ullucci* cikke, amely azt a kérdést járja körül, hogy valóban szükségük van-e az isteneknek az állatáldozatra. Arra tesz kísérletet, hogy új értelmezést adjon az állatáldozatot bíráló ókori szerzők szövegeinek. Ebben a kritikai megközelítésben különválasztja a keresztény bírálókat a nem keresztényektől, de meglátása szerint szó sincs magának az áldozatnak a kritikájáról, pusztán arról, hogy az állatáldozat jelentését és célját vitatják. Ezért a szerző az ókori szövegek értelmezésében az áldozat kritikája kifejezést felváltaná a vitával, az áldozat jelentését az áldozat interpretációjával, végül pedig magát a kritikát is pusztán kulturális vitának tartja.

A második részben a tanulmányok azt a kérdéskört járják körül, milyen határterületei vannak az áldozatnak, elsősorban a politika, valamint az emberáldozatok és egyéb határesetek kapcsán. Itt részletesen tárgyalják a keresztények kritikáját, vagy éppen azt, hogyan épülhet az istenek tisztelete arra, hogy az állatáldozattal lényegében becsapják őket, ahogy az

Prométheusz mítoszában tetten érhető... Szóba kerül az is, hogy a Constantinus utáni birodalomban milyen törekvések ismertek a régi kultuszok megőrzésére – immár a hagyományos állatáldozatok mellőzésével. A politikai gyilkosságokat rituális áldozatok összefüggésében vizsgáló Várhegyi Zsuzsanna tanulmányában azzal foglalkozik, hogy a római kor egyes politikai gyilkosságai, például Tiberius Gracchus halála vajon tekinthető volt-e emberáldozatnak a ránk maradt források alapján. A szerző szerint Tiberius Gracchus ritualizált meggyilkolása egy új korszak kezdetét jelenti, amelyben a politikai gyilkosságokat igyekeztek szimbolikus szinten, akár bemutatandó „áldozatként” is tálni. Ez a folyamat egészen a császárkor kezdetéig elhúzódik, amikor is Augustus lett a hagyományos római áldozatok fő bemutatója, aki egyben közvetítő és elsődleges kapcsolattartó is az istenvilággal.

A harmadik rész azt kutatja, hogyan csúszik át fokozatosan az áldozat a gyakorlatról az elmélet felé, illetve azt, hogyan üresedik ki az áldozat valódi jelentése, és hogyan mozdul el egyfajta félreértett „elüzletiesedés” irányába, és megismertet bennünket az újplatonikus filozófusok vérontást kritizáló, inkább belső, lelki erőnyeket támogató álláspontjával is. Ezek közé tartozott például Porphüriosz is, akinek az állatok megölését kárhoztató szövegén (*De abstinentia ab esu animalium*) keresztül vizsgálja *James B. Rives*, hogyan száll sikra az i. sz. III. században élt filozófus mellett, hogy az áldozatot finomabb szinteken kell az embernek elvégeznie, és a szokásos vallási gyakorlattal szemben ebbe nem férhet bele az állatok megölése. Ebből kiindulva veszi sorra a korábbi, elsősorban orphikus és püthagoreus álláspontokat, hiszen köztudott, hogy mindkét rendszerben tartózkodnak az állatáldozattól, sőt a húsevéstől is, márpedig a görög vallási rendszerben közvetlen kapcsolat állt fenn az állatáldozat és a húsevés között. Ebből a szerző azt a következtetést vonja le, hogy a különféle görög filozófusok nem magát az állatáldozat „intézményét” kárhóztatták, amely a társadalmi rend egyik alapja volt, hanem azt, hogy az ember egy érző lényt egyáltalán megöljön és megegyen. Szintén Porphüriosz szövege az alapja *Philippa Townsend* vizsgálódásainak is. Ő is kiemeli, hogy Porphüriosznál az állatáldozat sohasem lehet az isteneké, legfeljebb a daimónoké. Nyilvánvaló, hogy a magát filozófiai életmódnak szentelő embernek ezért tartózkodnia kell az ilyen áldozatoktól. A szerző azonban ezt a gondolatot tágabb összefüggésben kutatja, vagyis a korszak Róma uralta hellénisztikus, sokszínű kultúrájában göröggént és filozófusként helyét kereső ember szemszögéből.

Végül a negyedik részben a már nem gyakorolt egykori áldozatok kérdését kutatják a tanulmányok. Megjelenik a zsidó hagyomány gondolkodás-

módja a véres áldozatról és az erőszak kérdéséről elsősorban a Misnában tárgyalt, áldozatokkal-áldozással összefüggő hibák alapján. Kiderül, hogy az áldozatok kérdéskörét nem lehet egyszerű kategóriákba belesűriteni, hiszen bőséges forrásanyagunk van, és a kutatásnak még számos megválaszolatlan kérdésre kell választ találnia. Ugyanakkor egy másik tanulmányban érdekes problémát vet fel *Andrew S. Jacobs*, aki azt vizsgálja, hogy Jézus alakja, valamint az ő keresztre feszítése áldozatnak számít-e vagy sem.

A kötetben szereplő tanulmányok viszonylag jól lefedik a Földközi-tenger medence fontosabb kultúrái körében létező áldozatbemutatói szokásokat, és új szempontokkal termékenyíthetik meg a kérdés kutatóinak gondolatait.

Jennifer Wright Knust és Várhelyi Zsuzsanna (szerk.): *Ancient Mediterranean Sacrifice* (Ókori mediterrán áldozatok). Oxford, 2011, Oxford University Press.

Rusznák György